

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE

SNSPA

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

National University of Political Studies and Public Administration

Școală Doctorală

**Università degli studi di Padova – Dipartimento di Filosofia, Sociologia,
Pedagogia e Psicologia Applicata**

**Democracy under pressure addressed through a historical institutionalist approach of the
technological revolution.**

Designing a normative proposal to save party democracy in a knowledge-based pluralism.

Rezumatul tezei de doctorat.

Coordonatori științifici:

Prof. Dr. Mihela MIROIU, Școala Națională de Studii Politice și Administrative București

Prof. Marco ALMAGISTI, Università degli Studi di Padova

Doctorand Matteo Zanellato

București 2021

Introducere

Teza de doctorat cu titlul “Democracy under pressure addressed through a historical institutionalist approach of the technological revolution. Designing a normative proposal to save party democracy in a knowledge-based pluralism” pleacă de la analiza sferei politice actuale a lumii Occidentale pe care o explică prin impactul tehnologiei asupra calității democrației.

Care sunt consecințele politice ale revoluției tehnologice actuale? Unul dintre principalele efecte ale acesteia constă în faptul că *party democracy*¹ își pierde centralitatea în procesele politice, deteriorând calitatea democrației. Partidele politice, de exemplu, par să-și abandoneze rolul de a propune soluții și de a socializa comunitatea politică, concentrându-se mai mult pe obținerea puterii și încercând să exploateze noile tehnologii în interesul lor, în loc să adere la societatea bazată pe cunoaștere și să promoveze conștientizarea consecințelor acestor transformări pentru omenire.

Mai mult, neglijează dezbaterile privind măsurile necesare și utilitatea lor. După ce înțeleg această problemă, cetățenii tind să aibă încredere - așa cum arată în câteva cazuri rezultatele electorale - în două tipuri de actori politici care refuză *party democracy*, și anume tehnocrațiile și neopopulismul². Lipsa educației / expertizei duce la populism, pe măsură ce politicienii avansează propuneri nerealiste pentru a câștiga, deteriorând dimensiunea *responsivness*. Pe de altă parte, dacă nu înțelegem tehnocrațiile ca guverne compuse din experți, ne referim la o elită ne pluralistă pentru care singurele soluții fezabile sunt cele tehnice.

Pentru a înțelege fenomenele politice actuale, trebuie să ne concentrăm asupra celor două provocări principale ale democrației din secolul XXI, ambele înrădăcinate în progresul tehnologic:

---

¹ Prin *party democracy*, înțeleg două caracteristici fundamentale ale democrațiilor liberale: o concepție proceduralistă a legitimității politice și medierea politică a diviziunii societale de către partide politice (Bickerton & Invernizzi Accetti, 2017)

² Prin termenul *Neopopulism* ma refer la populismul născut în contexte democratice (Graziano, 2018, p. 8) pe măsură ce separă populismele din trecut (Miroiu, 2012, p. 324) din cele de astăzi. Având în vedere slăbiciunea lor ideologică, neopopulismele pot fi de dreapta sau de stânga (Miroiu, 2012, p. 324). Pentru Dani Filc (2010), Cass Mudde și Cristobar Rovira Kaltwasser (2013) și Paolo Roberto Graziano (2018) clasificarea neopopulismelor nu trebuie făcută pe axa dreapta și stânga, ci mai degrabă pe baza conceptului lor de popor referitor la aceste trei dimensiuni: materială, politică și simbolică. Dimensiunea materială se referă la distribuția politicilor publice, neopopuliștii incluzivi vor dori să lărgescă baza politicilor sociale și la imigranți, în timp ce neopopuliștii excluzivi vor dori să limiteze redistribuirea doar la membrii popoului națiunii. Dimensiunea politică se referă la dreptul de a vota și de a participa, neopopuliștii incluzivi sunt de acord să extindă votul către imigranți, în timp ce neopopuliștii excluzivi sunt împotriva acestei soluții. Ultima dimensiune se referă la cea simbolică sau, mai bine spus, cine reprezintă poporul și cine reprezintă elita. În acest caz, pentru neopopuliștii incluzivi, poporul se referă la clasa socială, în timp ce pentru neopopuliștii excluzivi poporul se referă la poporul național. Această clasificare nu comprimă axa tradițională stânga/dreapta și permite înțelegerea nu numai a apariției partidelor menționate mai sus, ci și a transformărilor PSD român și a Lega Nord italiană în partide neopopuliste excluzive, chiar dacă PSD-ul aparține S&D europeni, iar Lega aparține grupului Europa Națiunilor și Libertăților, de dreapta și eurosceptic. Unii ar putea spune că neopopuliștii excluzivi din zilele noastre sunt numiți „suveraniști”, alții ar putea spune că naționaliștii, neopopuliștii și suveraniștii sunt ceva diferit de la unul la altul. În această teză, aleg să nu folosesc acest termen din cauza unei serii de probleme metodologice pe care le-ar putea aduce.

globalizarea tehnologică care merge mână în mână cu economia și noii actori ai democrațiilor occidentale, și anume neopopulismele și tehnocrațiile. Tocmai pentru că principalele provocări ale democrației derivă din progresul tehnologic atât din punct de vedere procedural (adică cu metode de comunicare, metode de acțiune în sfera politică), cât și din punctul de vedere substanțial al democrației liberale (întrucât progresul tehnologic fără o reglementare specifică poate duce la crearea inegalităților) este important să înțelegem de ce schimbările tehnologice afectează chiar și mediul.

Înainte de a continua analiza, e este important să ofer o definiție preliminară a tehnologiei : dat fiind faptul că tot ceea ce ne înconjoară este tehnologic sau folosește internetul pentru a funcționa la capacitate maximă, pot spune că tehnologia se integrează în mediul în care trăim și că ne adaptăm regulilor sale pentru a o face să funcționeze mai bine. Dar care sunt tehnologiile la care mă refer? Este important de menționat că nu mă voi referi doar la o tehnologie specifică, ci voi pleca mai degrabă de la presupunerea că tehnologia are rădăcini în metafizica occidentală și că, pentru a înțelege mai bine impactul revoluției tehnologice în curs, aceasta trebuie văzută ca o *unicum*, independent că ne referim la toate tehnologiile care dau startul revoluției tehnologice, revoluției digitale sau societății bazate pe cunoaștere. În această teză, voi conceptualiza termenul de tehnologie urmând exemplul lui Jacques Ellul (1964, p. XXV)³, mai exact voi folosi două cuvinte pentru a distinge diferitele semnificații care pot fi atribuite tehnologiei. La fel ca în literatura de specialitate, prin tehnologie înțeleg hardware-ul și prin tehnică sau aparat, înțeleg atât regulile, cât și experții care funcționează într-un sistem adecvat de tehnologii conectate.

Structura lucrării a fost creată după mecanismul cauzal pe care îl voi explica în cele ce urmează. În primul capitol am detaliat metodologia și cadrul teoretic, pentru a analiza impactul revoluției tehnologice asupra calității democrației. În capitolul doi am analizat conceptul de tehnologie, întâi printr-o perspectivă filosofică, apoi printr-o analiză a consecințelor revoluției tehnologice de astăzi asupra individului, asupra colectivității, asupra structurilor și instituțiilor. În capitolul trei am aprofundat istoria Italiei și a României încercând să mă concentrez asupra evoluției instituțiilor reprezentative și a partidelor politice în ani 1943-2019.

Mă voi concentra mai degrabă asupra partidelor decât asupra altor organisme intermediare, cum ar fi diferite mișcări de lobby sau de societatea civilă pornind de la Powell (1982, p. 7), care afirmă că „sistemul partidelor politice constituie atât o legătură importantă între contextul social,

---

³ Într-o altă publicație, recenzia lucrării „Capitalism fără viitor” a lui Emanuele Severino (Zanellato, 2017), am folosit aceeași conceptualizare pe care o voi folosi în această teză.

economic și constituțional cat și între tiparele de performanță politică». În sfârșit, am propus un draft de sistem electoral pentru societatea cunoașterii

Considerații metodologice

Chiar dacă am întâmpinat dificultăți pentru a termina teza de doctorat din cauza crizei coronavirusului, spre exemplu accesul la surse în limba originală fiind blocat în Italia, sau imposibilitatea unor întâlniri cu posibili intervievați români, am utilizat o abordare multidisciplinară care include filosofia tehnologiei și științele politice, în special în cea ce privește abordarea neinstituțională de tip istoric⁴ și am reușit să trec de la abordări teoretice la analiza empirică – și invers. O limită a acestei abordări ar putea consta în faptul că a trebuit să analizez unele pasaje pur și simplu teoretice, greu de demonstrat empiric. Tehnicile de cercetare pe care le-am folosit au fost analiza istorică (historical narration) și interviurile calitative. Acestea mi-au permis analiza critică a datelor.

Având în vedere că analiza istorică prevede analiza unei perioade lungi de timp, am analizat Italia și România de la sfârșitul alianței cu Hitler (1943 pentru Italia și 1944 pentru România) până la alegerile europene din 2019. Am ales aceste două țări folosind metoda de comparație “most similar method”, adică aceste două țări diferă în ceea ce privește variabilele interveniente, dar au același impact în ceea ce privește variabila independentă.

Instrumentele analizei mele sunt dimensiunile calității democrației ale lui Diamond și Morlino, în special dimensiunile:

- 1) interinstitutional accountability, adică cea care studiază relațiile între diversele instituții ale statului.
- 2) Responsiveness: capacitatea de a satisface cerințele cetățenilor de către guverne, care cuprinde capacitatea de a pune întrebări guvernelor și responsabilitatea politicianilor de a promite lucruri fezabile. În timpul integrării multilaterale, această dimensiune este pusă sub presiune din ce în ce mai mult.
- 3) Participation (Linszen, Scheepers, te Grotenhuis, & Schmeets, 2017, p. 288), înseamnă gradul de participare al cetățenilor în procese politice, iar eu mă voi concentra în special pe participarea convențională, adică prezența la vot.

---

⁴ Pentru o perspectivă asupra politologiei istorice vezi: Almagisti Marco (2016), Almagisti și Messina (2014), Almagisti, Baccetti și Graziano (2018) și Almagisti și Zanellato (2021).

- 4) Competition (Lijphart, 1968; 1999; Katz & Crotty, 2006, p. 436), adică posibilitatea de a avea diferite idei politice și opțiuni de politici aplicabile. O analiză aprofundată a acestei dimensiuni înseamnă a reconstrui competiția și în sistemul politic și intra-partid.

De asemenea. Harta lui Rokkan (Lipset & Rokkan, 1967; Rokkan, 1970) care arată conflictele prezente în societatea Vest-europeană și cum partidele au înghețat conflictele prezente în societatea de până în anii 60, împreună cu modificările și particularitățile Europei de Est (LeDuc, Niemi, & Norris, 2002, p. 205; Cabada, Hlousek, & Jurek, 2014, p. 93), mi-au permis să analizez conflictul politic în aceste două țări.

Prin interviurile calitative am încercat să înțeleg cum respondenții privesc concepte precum tehnologia și revoluția tehnologică; să înțeleg cum respondenții privesc relația dintre progresul tehnologic și calitatea democrației și să îmbunătățesc înțelegerea și analiza impactului revoluției tehnologice în cele două țări.

Am analizat indicatori precum participarea la vot la alegerile pentru Camera Deputaților, pentru Parlamentul European și pentru Prezidențiale în România, din anii 1946 în Italia și din 1990 în România; rezultatele electorale ale aceluiași alegeri; mai departe, am analizat like-urile primite pe paginile de facebook, twitter, instagram de către politicieni⁵, ziare⁶ și partide⁷ până la data de 22 mai 2020.

În ceea ce privește numărul de partide, acesta a fost calculat cantitativ utilizând surse oficiale precum *Ministero dell'Interno* și *Autoritatea electorală permanentă*. În schimb, am calculat indexul de noutate atribuind 0.5 puncte partidelor care doar au schimbat numele și 1 punct partidelor (de exemplu USA care a apărut în 2016), care au fuzionat, care s-au despărțit de un alt partid și au început să propună politici diferite.

Am stabilit o întrebare primară și trei întrebări secundare de cercetare, mai precis: care este impactul tehnologiei asupra calității democrației? Pentru analiza comparativă, am decis să limitez cazurile la două state membre ale UE, prin urmare întrebarea secundară de cercetare a fost cum sunt structurate sistemele politice din Italia și România? Odată ce am abordat impactul tehnologiei asupra

⁵ Am analizat profilele Facebook, Twitter și Instagram ale: Giuseppe Conte, Matteo Renzi, Nicola Zingaretti, Silvio Berlusconi, Giorgia Meloni, Marcel Ciolacu, Traian Basescu, Liviu Dragnea, Calin Popescu Tariceanu, Klaus Iohannis, Victor Ponta, Dacian Ciolos și Raluca Turcan.

⁶ În acest caz mă refer la presă ca ziare sau televiziuni și am analizat profilele Facebook, Twitter și Instagram ale: Corriere della Sera, Repubblica, Il Sole 24 ore, Sky Tg 24, Tgcom, La 7, Rainews, Adevarul, Jurnalul, Gandul, Antena 3 și Digi 24.

⁷ Am analizat profilele de Facebook, Twitter și Instagram ale Lega Nord (astăzi Lega), Mișcarea 5 Stele, Partito Democratico, Italia Viva, Fratelli d'Italia, Partidul Social Democrat, Partidul Libertate, Unitate și Solidaritate; Uniunea Salvati România, Partidul National Liberal, Pro România.

calității democrației în Italia și România, voi folosi o abordare normativă răspunzând celorlalte două întrebări secundare - cum poate fi asigurat pluralismul în societatea bazată pe cunoaștere? și cum ar trebui concepută o lege electorală, pentru a asigura *party democracy*? Am stabilit două obiective de cercetare, și anume 1) Descoperirea și înțelegerea corelației dintre revoluția tehnologică și calitatea democrației în Italia și România și 2) Dezvoltarea unei propuneri normative pentru a garanta *party democracy* într-un pluralism bazat pe cunoaștere. În același mod, am proiectat trei obiective secundare, 1) Studiu teoretic aprofundat al tehnologiei și conceptualizarea termenului; 2) Studiu aprofundat al schimbărilor calității democrației în Italia și în România; 3) Analiza comparativă a sistemului politic din Italia și România.

În încercarea de a răspunde întrebării de cercetare am reformulat modelul construit de Raniolo și Morlino pentru a înțelege impactul crizei economice asupra unui sistem politic național (Morlino & Raniolo, 2017, p. 28), mai precis am analizat impactul tehnologiei asupra individului și societății, iar în al doilea rând am analizat impactul proceselor generative actuale, adică globalizarea și omologarea de masă (ex. achiziționarea acelorași bunuri peste tot în lume, desconsideră istoria unei țării în favoarea unui anumit tip de progres), care bineînțeles influențează și alegerile pe care le fac indivizii zi de zi. În ultimul rând trebuie analizată istoria instituțiilor și organizațiilor politice și reprezentative ale unui stat. Acest amestec de informații duce la mecanismul causal, pe care l-am denumit acțiunea politică în *age of technology* și care va avea efecte asupra dimensiunilor calității democrației. Aș putea să rezum ceea ce am prezentat mai devreme, spunând că progresul tehnologic este variabila independentă (și se structurează prin diverse acțiuni), iar istoria și instituțiile politice ale unei țări sunt considerate variabile interveniente iar rezultatul este mecanismul causal “acțiunea politică in age of technology” și impactul lui.

Teza centrală a acestei cercetări este că progresul tehnologic amplifică și accelerează tendințele care sunt deja prezente într-un sistem politic, având totuși un impact diferit asupra dimensiunilor calității democrației bazate pe caracteristicile istorico-naționale. Mai jos, voi structura șase ipoteze de lucru care vor răspunde unor schimbări în responsabilitatea socială, participare, competiție, responsiveness. Înainte de a răspunde acestor ipoteze, voi analiza evoluția sistemului politic al celor două țări dintr-o perspectivă istorică. Cred că numai după înțelegerea schimbărilor majore din sistemele politice pot testa ipotezele prin asemănări și diferențe relevante între cele două sisteme politice.

1) (participare) Scăderea participării la vot. Creșterea mijloacelor tehnologice, viteza informației, parțialitatea acestora influențează participarea, reducând-o. Pentru a verifica ipoteza, voi analiza graficul prezenței la vot în cele două țări.

2) (competiție) Declin în reprezentarea primelor două partide instituționale; (competiție, responsabilitate socială) reducerea încrederii în partidele politice și radicalizarea discursului politic. În ceea ce privește prima ipoteză, cred că partidele instituționale care au nevoie de perioade de reflecție și care au obiective pe termen lung sunt penalizate pentru acțiuni politice în era tehnologiei. În ceea ce privește a doua ipoteză, cred că declinul încrederii în partidele instituționale duce la o radicalizare a dezbaterii politice și la formarea consecventă a partidelor radicale. Pentru a verifica ipoteza, voi analiza rezultatele electorale ale celor două țări, extrapolând rezultatele primelor două partide, ale primelor partide instituționale și ale primelor partide antisistem și / sau neopopuliste (fără a face diferența între cele două întrucât nu este foarte relevant pentru radicalizarea mesajului, care vizează găsirea celor vinovați și care nu doresc să ofere soluții), voi analiza încrederea în partidele politice și în cele din urmă relația dintre partide, liderii mass-media și social media.

3) (competiție) Creșterea numărului de partide politice noi. Prin conectarea la argumentul menționat mai sus și comercializarea discursului politic în epoca tehnologiei, mă aștept la o creștere a numărului de partide politice care participă la competiții electorale, la o creștere exponențială a ofertei adaptate oricărui tip de serviciu. Pentru a verifica ipoteza, voi analiza rezultatele alegerilor și voi calcula indicele de noutate pe baza publicațiilor științifice pe această temă.

4) (responsiveness) Reducerea încrederii în democrație, Parlament și Guvern. Mă aștept ca responsiveness să fie una dintre cele mai deteriorate dimensiuni ale calității democrației prin problemele analizate în această teză, cu consecința că instituțiile care oferă reprezentare politică sunt deteriorate. Pentru a testa ipoteza, voi analiza date despre încrederea în instituții.

5) (competiție) Creșterea numărului de membri tehnocrați în guvern. Această ipoteză se referă la scăderea concurenței, deoarece creșterea numărului de membri tehnocrați nepartizani în guverne înseamnă că soluțiile nu pot fi în concordanță decât cu cerințele instituțiilor create de tehnologia și regulile capitaliste. Pentru a răspunde acestei ipoteze, am periodizat mai întâi evenimentele celor două sisteme politice analizate și apoi am calculat numărul de membri tehnocrați imparțiali din guvernele democratice din Italia și România.

6) (competiție) Dispariția clivajelor vechi și apariția altora noi. În această ultimă ipoteză, am analizat schimbările sistemice ale partidelor politice, încercând să înțeleg cât de mult s-a schimbat harta Rokkan în comparație cu versiunea sa originală.

Concepte de tehnologia și analiza

Este important să înțelegem ce semnificație am atribuit termenului tehnologie. Această prezentare este bazată pe o conceptualizare făcută de Feenberg (2003). Acestui concept îi pot fi atribuite patru înțelesuri, împărțind rezultatele în neutră sau autonomă și încărcată valoric⁸ sau controlată de oameni.

Aș vrea să clarific că semnificația “autonomă” înseamnă că nu mereu ceea ce experții încearcă să descopere este rezultatul cercetării, un exemplu este bomba atomică, un rezultat al căutării unei energii mai sustenabile.

În primul grup se găsesc marxiști sau determiniști, adică tehnologia se dezvoltă autonom, dar instituțiile economice și sociale pot determina scopurile⁹. În al doilea grup se găsesc esențialiști, precum Heidegger (1954) și Severino (1993, 2002). Ei cred că tehnologia se dezvoltă autonom și că societatea creează instituțiile pentru a garanta o funcționare mai eficientă a aparatului tehnologic. În al treilea grup se găsesc teoreticieni critici¹⁰, care cred că tehnologia se dezvoltă autonom, dar că societatea poate stabili obiectivele de dezvoltare socială. Ultimul grup este cel al liberalilor care cred că tehnologia este neutră și consecințele depind de cum oamenii o folosesc.

Eu mă situez între teoria critică și esențialiști, pentru că sunt convins că fără o restructurare a instituțiilor și a organizațiilor unica activitate la care am putea să țintim este cea de a adapta sistemele politice la cerințele progresului tehnologic. Mai departe, prin ideea liberală ar fi trebuit să mă concentrez asupra unei tehnologii anume, ceea ce am încercat să evit și vorbind de tehnologie ca variabilă independentă, vreau să mă refer la ansamblul de tehnologii de la un anumit moment dat al istoriei.

Mai departe, am explicat tranziția tehnicii de la mijloc la scop și, prin urmare, ceea ce experimentăm nu este doar o revoluție tehnologică reprezentată de obiecte noi, ci rezultatul unei schimbări intrinseci a indivizilor, cu alte cuvinte a rolului lor în lume.

Am urmărit conceptul disenchantment aparținând lumii weberiene, și am plecat de la concepția greacă asupra *téchne*, pentru a ajunge la sfârșitul anilor optzeci când se aliniază o serie de

---

⁸ Cu „încărcată valoric” mă refer la faptul că tehnologia nu este neutră, dar este creată cu un set de valori care stabilesc o anumită direcție, de pildă operativitate și eficiență. Mai mult, conform acestei axiome, doar o nouă tehnologie ar putea rezolva problemele create de una anterioară.

⁹ Pentru mai multe informații, vezi Bijker (2006, p. 683)

¹⁰ Pentru mai multe informații, vezi Berg Olsen, Pedersen, și Hendricks (2009, p. 190) sau Darrow Schechter (2010) pentru o perspectivă generală. Autori citați în lucrarea mea sunt Herbert Marcuse (1964), Max Horkheimer (1947), Horkheimer și Theodor W. Adorno (1944), Jürgen Habermas (1962, 2014), Andrew Feenberg (2002, 2017) și Langdon Winner (1977).

fenomene (reforme instituționale neoliberale, sfârșitul marilor narațiuni - liberalismul, socialismul etc., apariția internetului) pentru a face loc lumii de astăzi - una nihilistă. Mai exact, tehnica panaceum universalis a devenit o mare narațiune concurând cu celelalte (de exemplu capitalismul, democrația), care folosesc tehnica pentru a-și atinge obiectivele. Cu toate acestea, spre deosebire de alte narațiuni tehnica nu are scopuri care se exclud reciproc, prin urmare, așa cum indică Hegel, Weber, Galimberti și Severino, printre altele, o caracteristică a tehnicii este neutralizarea conflictului, prin atingerea obiectivelor¹¹.

Cu toate acestea, dacă tehnologia crește de la simplu mijloc la scop, chiar și „regulile jocului” se vor schimba. Referindu-mă la tradiția care începe cu Macchiavelli și continuă cu Alexis de Tocqueville, cred că conflictul este o trăsătură esențială a politicii, dar dacă marea narațiune actuală urmărește neutralizarea conflictului, democrația liberală se va transforma în altceva. Cred că democrația liberală este un sistem politic capabil să absoarbă caracteristicile altor mari narațiuni (așa cum au fost solidaritatea și drepturile omului pentru creștinismul și justiția distributivă pentru socialism), așa că sunt convins că se va putea adapta, chiar și în fața acestei provocări, dar fără schimbarea caracteristicilor sale de bază.

Un alt aspect important este distincția făcută de Heidegger între tehnologia provocatoare și cea productivă. În timp ce tehnologia provocatoare are un anumit scop și un obiectiv cunoscut, tehnologia productivă se referă la surse de extracție. Acestea sunt mai importante pentru cercetarea mea, deoarece nu este vorba despre extragerea resurselor naturale, ci despre *big data* sau gestionarea datelor care pot fi văzute ca extragere a datelor personale care pot fi exploatare de către actorii neopopulisti, de exemplu. În primul rând, individul oferă acces la datele sale pentru un scop specific și, în al doilea rând, aceste date pot fi utilizate de terți în scopuri complet diferite (așa cum a dezvăluit Cambridge Analytica). Atunci când tehnologia este utilizată pentru extragerea resurselor, nu ar trebui să existe daune nici în proces, asupra mediului, sau asupra persoanelor, fie că sunt lucrători sau utilizatori de tehnologii digitale. Acest lucru arată că tehnologia are nevoie de o dimensiune filosofică, deoarece nu poate fi abordată fără a avea în vedere valorile umane. Acesta este motivul pentru care secțiunea dedicată filosofiei tehnologiei se referă la tehnologia în ansamblu, mai degrabă decât la o tehnologie specifică. Pentru că numai filozofia poate da legătura dintre tehnologie și valorile umane sau consecințele pe care tehnologiile le-ar putea avea asupra structurii sociale și dimensiunii individuale a vieții.

---

¹¹ Pentru un rezumat relevant, vezi Umberto Galimberti (1999).

O altă idee importantă este faptul că dezvoltarea tehnologică diminuează conflictul politic, deoarece tehnologia implică un nivel de stil de viață perceput care distrage atenția de la probleme sociale precum sărăcia, îmbunătățirea calității muncii, stabilitatea socială și, mai mult, tehnologia subminează capitalul social care o dată era produs în comunitățile locale. Mai mult, legitimitatea democrației este subminată și atunci când alegerile sunt suspectate de a fi fraudate sau manipulate de actori externi care fac apel la *social media* pentru a manipula campania.

Încercând să explic mai bine în ce constă impactul tehnologiei asupra democrației mă pot referi în continuare la impactul tehnologiei asupra celorlalte dimensiuni ale democrației, cum ar fi accountability și responsiveness. Cred că tehnologia trebuie înțeleasă având în vedere contextul social și relațiile sociale în care este utilizată, iar în zilele noastre există o tendință spre individualismul abstract consumist și cred că acest lucru inhibă interesele comune și capitalul social necesar participării la democrație. Tendința actuală de a personaliza totul, modelele noastre de consum de informații, dispozitivele noastre care sunt, de asemenea, personalizate și vizate fac parte dintr-o „imagine mai largă” în care organismele intermediare și alte instituții politice sunt slăbite, deoarece aceste tendințe favorizează polarizarea politică. Tehnologia va influența și mai mult democrația în sensul că inteligența artificială va automatiza deciziile publice sau politice.

Studiu comparativ asupra evoluției sistemelor politice din Italia și România în perioada 1943-2019¹²

Direcția europeană a fost pusă sub semnul întrebării de al doilea Război Mondial din 1939-1941 iar Hitler părea să câștige toate bătăliile cheie, în ciuda faptului că aliații erau mai mult un obstacol decât un sprijin pentru armata germană. Churchill prezentase războiul ca fiind unul ideologic între lumea liberă și totalitarismul nazist, în care știința și tehnologia ar fi jucat roluri opuse. (Cassels, 1996, p. 183).

Victoria lui Roosevelt în alegerile din 1940 și, mai presus de toate, atacul de la Pearl Harbor din 1941 au condus SUA să intervină în război, iar alianța cu URSS a fost motivată mai degrabă de realpolitik decât de motive ideologice (Cassels, 1996, pp. 202-203), deoarece cele două puteri au agreat împărțirea Europei în sfere de influență. Odată ce rezultatul războiului a devenit clar, cele două puteri au început să structureze lumea în funcție de rezultatul conflictului internațional. Dacă pentru SUA securitatea colectivă era prioritară, viziunea URSS asupra lumii postbelice era structurată în termeni

---

¹² Principalele texte pe care mi-am bazat analiza istorică pentru Italia sunt Silvio Lanaro (1992), Indro Montanelli și Mario Cervi (2006a, 2006b, 2006c), Marco Almagisti, Luca Lanzalaco și Luca Verzichelli (2014), Ilvo Diamanti, Fabio Bordignon și Luigi Ceccarini (2013,2018) și în cele din urmă Emanuele Severino (2012, 2017). Pentru România Mihaela Miroiu (1999, 2012), Vladimir Pasti (2006), Pasti, Miroiu și Codiță (1997), Henry Carey (2004) și Keith Hitchins (2014).

de echilibru de forțe, și totuși au ajuns la un acord cu privire la formarea ONU (Cassels, 1996, p. 203). Acordul inițial SUA-URSS a fost răsturnat de evenimente și, în ciuda aranjamentului conform căruia alegerile libere ar avea loc în țările eliberate de Aliți, URSS a început să sprijine partidele comuniste din țările vecine, iar SUA au adoptat Doctrina Kennan. În plus, bomba atomică americană folosită asupra Hiroshima și Nagasaki a reprezentat o declarație nu numai pentru forța americană, ci și un nou factor de comparație între puteri (Oreskes & Krige, 2014). După ce am văzut cum a fost configurat sistemul internațional, voi analiza formarea instituțiilor de stat și a partidelor politice din cele două țări.

În ceea ce privește cele două țări analizate, pot spune că de la începutul analizei mele Italia și România au avut un parcurs similar și opus: au ieșit din alianța cu Hitler între 1943 (Italia) și 1944 (România) datorită contribuției Regelui, timp de doi ani au avut guverne de coaliție care includeau și Partidul Comunist, dar deciziile luate de marile puteri au restrâns viitorul celor două țări: dacă în Italia s-au organizat alegeri libere (referendum pentru monarhie / republică din 1946 și alegeri politice din 1948) în România alegerile din 1946 au fost primul pas spre tranziția la un regim comunist.

Pentru ambele țări primii ani au reprezentat o perioadă de adeziune aproape totală la cele două sisteme de referință, cu alinierea principalelor obiective economice și diplomatice la cele două superputeri, precum și aderarea la principalele instituții supranaționale la care au aderat atât SUA cât și URSS.

Cu toate acestea, începând cu anii 1960, atât Italia, cât și România au încercat să obțină autonomie politică față de principalii lor parteneri. Pentru Italia, aceasta a însemnat angajamentul pentru o mai mare integrare europeană în ceea ce privește politica externă și pentru „faza a doua” a Republicii în ceea ce privește politica internă: în acești ani DC a format guverne cu PSI și, de-a lungul anilor șaptezeci, liderul DC Aldo Moro a încercat să fortifice PCI, care la rândul său a propus compromisul istoric pentru a opri avansul dreptei la nivel global¹³. În același timp, în România, liderii de top ai PMR au înlocuit internaționalismul socialist cu doctrina definită ca național comunism¹⁴, această doctrină a început în 1964 odată cu respingerea reformei Valev a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc¹⁵, a fost întărită de alegerea lui Nicolae Ceaușescu pentru a conduce PMR în 1965 și promovarea proto-cronismului¹⁶ și a rădăcinilor getodacice românești ale poporului român, deci precedând cultura latină a poporului. Noua sursă de legitimitate pentru PMR a fost patriotismul și

¹³ Secretarul PCI, Enrico Berlinguer, se referea la lovitura de stat din Chile a generalului Augusto Pinochet.

¹⁴ Trebuie remarcat faptul că național comunism din România a fost o doctrină complet diferită față de eurocomunismul propus de Enrico Berlinguer la mijlocul anilor șaptezeci.

¹⁵ România s-a opus gestionării centralizate a produselor agricole pentru membrii CAER, propunând în schimb un management autonom al producției agricole.

¹⁶ O teorie care susține cât de mult România a precedat formele și obiceiurile occidentale (Adam, 2018, p. 223).

revizuirea istoriei românești (Carey, 2004, p. 36) care ar culmina cu victoria forțelor de stânga pentru a promova democrația și justiția socială (Hitchins, 2014, p. 251).

Condamnarea de către Ceaușescu a intervenției sovietice la Praga i-a acordat sprijin internațional liderului comunist român, care a reușit să stabilească relații de schimb economic și tehnologic cu țările occidentale, în special cu Germania și SUA (Varsori, 2015, p. 293). Aceste relații, totuși, nu au durat mult: vizitele în Coreea de Nord și China în 1971 și politicile economice s-au concentrat mai mult pe satisfacerea ego-ului președintelui român decât pe necesitatea reală, Ceaușescu începând o nouă fază a Politicilor staliniste combinate cu cultul personalității tipic regimurilor comuniste asiatice, izolând România atât față de Vest, cât și față de Est.

În ciuda politicilor inițiate de noul secretar al PCUS Michail Gorbacșev, glasnost (transparentă) și perestroika (reconstrucție), anii 1980 au coincis cu declinul lent și inexorabil al blocului sovietic care a dus la căderea Zidului Berlinului pe 9 noiembrie 1989. Liderii români care au refuzat să asculte atât disidenții interni, cât și partenerii lor internaționali au fost mai întâi izolați și apoi au căzut victime ale celei mai sângeroase revoluții din cauza căderii regimurilor comuniste, care a început cu revoltele de la Timișoara și s-a încheiat cu împușcăturile lui Nicolae Ceaușescu și a soției sale Elena în ziua de Crăciun a aceluiași an. Tranziția românească a fost condusă de Ion Iliescu, un fost lider comunist care a creat *Frontul Salvării Naționale*, și a fost cel mai important om politic din România cel puțin până în 1996, anul primei victorii a opoziției.

Italia nu a fost scutită de aceste fenomene, de fapt începând cu anii 1980, transformarea societății venețiene dintr-o societate țărănească într-o societate industrială formată din întreprinderi mici și mijlocii deschise flexibilității și inovației, și faptul că DC nu a înțeles această transformare a ajutat Liga Veneta să culeagă beneficiile acestor schimbări¹⁷. După căderea zidului Berlinului, PCI a devenit PdS. Câțiva ani mai târziu, între 1992 și 1993, o nouă lege electorală și o serie de investigații judiciare care vor lua numele de *Tangentopoli* au transformat complet sistemul politic italian, eliminând partidele tradiționale și dând viață unei serii de partide de tip *catch-all parties*.

Anii din 1994 până 2007¹⁸ au fost ani de tranziție atât pentru Italia cât și pentru România, deoarece au experimentat prima tranziție de la o coaliție la alta și înapoi¹⁹ iar rolul partidelor politice și al televiziunii în campaniile electorale s-a schimbat. Perioada 2007 - 2019 a fost o perioadă de

¹⁷ Pentru mai multe informații, vezi Marco Almagisti (2016).

¹⁸ Anul aderării României la Uniunea Europeană.

¹⁹ În Italia, după o scurtă experiență a primului Guvern de centru-dreapta, în 1996 centru-stânga a câștigat și apoi a pierdut în 2001 cu victoria lui Berlusconi. În România, după lunga experiență a lui Iliescu din 1990 până în 1996, Emil Costantinescu și CDR au reușit să câștige prin alierea cu FSN al lui Petre Roman, dar au pierdut în 2000 în fața PSD, ajungând chiar pe locul trei în spatele lui Vadim Tudor.

transformare ulterioară pentru ambele țări: constrângerile aderării la UE și sistemul financiar internațional, precum și influența crescândă a rețelelor sociale în formarea ideilor cetățenilor celor două țări și alinierea clivajelor politice care îngheață conflictul din cele două țări sunt cele mai importante caracteristici de menționat înainte de a trece la analiza celor șase ipoteze.

Concluzii

Prima ipoteză este confirmată, întrucât am demonstrat că există un trend negativ în ambele țări, și că alegerile care sunt considerate cele mai importante (respectiv Camera Deputaților pentru Italia și prezidențiale pentru România) sunt cele care au un număr mai mare de cetățeni care merg la vot.

Parlamentul European este instituția care prezintă cel mai puțin interes, fiind considerată o instituție funcțională.

Din punctul meu de vedere, pierderea rolului central pe care partidele tradiționale l-au avut în procese politice, împreună cu deideologizarea societății sunt motivele pentru care apare acest rezultat. Riscul este ca o participare foarte scăzută să favorizeze partidele neopopuliste care vor fi capabile să folosească tehnologiile și *fast communication* mai bine decât partidele instituționale, radicalizând discursul public. În acest context, este important să subliniez că, dacă participarea continuă să scadă, democrația ar putea să fie în pericol pentru că această formă de guvern nu poate să existe fără cetățeni activi.

Am analizat structura de partid în cele două țări și dacă pentru Italia a fost ușor să consider ca partide antisistem sau neopopuliste PCI și MSI până la sfârșitul anilor optzeci, și după aceea, Lega Nord și PRC din 1992 până 2013 și mai departe M5S și Lega, în ceea ce privește România a fost mai greu având în vedere modul în care s-a schimbat în timp PSD. Considerația mea pleacă de la faptul că PSD a propus politici care nu se puteau considera în favoarea sistemului european și liberal internațional, chiar dacă a produs resurse simbolice în favoarea democrației liberale.

Totuși, considerând că a fost partidul care a adus democrația în România și că în perioada guvernării patruleterului roșu a reușit să limiteze acțiuni ale aliaților la Guvern l-am considerat un partid instituțional până când a început să folosească un discurs împotriva Uniunii Europene și naționalist. Din acest motiv, am ales să consider PSD-ul ca partid neopopulist doar după ce Dragnea a devenit președinte de partid. Așa că Italia și România au avut ca prim partid la alegerile naționale un partid neopopulist²⁰. În ceea ce privește numărul de *followers* ai media, partide și politicieni, n-am făcut o

---

²⁰ În Italia în 2018 a câștigat M5S cu 32,68% din voturi, în timp ce în România în 2016 a câștigat PSD cu 45,48%, chiar dacă niciunul dintre aceste două partide a putut să formeze un guvern fără aliați.

comparație având în vedere diferența de succes a rețelelor de socializare în cele două țări și de asemenea numărul de cetățeni foarte diferit²¹.

Ipoteza doi, declinul celor două partidele politice instituționale a fost parțial confirmată pentru că depinde și de structura sistemului de partide și de legea electorală. Este important de reținut conceptul de antisistem și modul în care s-a schimbat în timp, de la partidele care voiau să schimbe democrația cu un alt sistem politic la partide care critică instituțiile democratice cu riscul de a le face mai puțin credibile.

În schimb, reducerea încrederii în partide politice și radicalizarea discursului politic a fost confirmată întrucât am văzut că partidele neopopuliste sau conduse de tehnocrați au mai multe like-uri față de media tradițională și că partidele politice tradiționale și-au pierdut centralitatea în sistemele politice. Ipoteza trei de creștere a numărului de partide politice este confirmată. Rezultatele demonstrează că deși nu a crescut numărul de partide în termeni cantitativi, în perioada de criză economică, politică sau socială instabilitatea politică poate fi observată uitându-ne la cum se schimbă partidele politice de la o campanie electorală la alta, și pot să spun că este indicator de instabilitate.

Graficele demonstrează că încrederea în democrație și în instituțiile democratice scade în perioade de criză socială, politică sau economică (spre exemplu în Italia în 1992 – criza politică, 2010 – criza economică; și în România în 2011 – criza economică). Inșă, ipoteza mea este negată pentru că trendul este în creștere în ambele țări. Considerația mea este că partidele neopopuliste favorizează integrarea politică a unor cetățenii care altfel ar fi fost excluși din sistemul politic. Mai departe, criticile asupra democrației sunt mai mult evidente asupra establishmentului (politic, financiar sau birocratic) decât asupra sistemului politic în sine.

Prin analiza efectuată am arătat că în perioada primei republici au fost puțini miniștri tehnocrați, dar trendul a început să crească la sfârșitul anilor 80, perioadă care coincide cu accelerarea spre integrare economică și moneda euro. Italia a avut două guverne de tip *full technocratic government*²², unul în 1993 în care primul ministru a fost Carlo Azeglio Ciampi (fost guvernator al Banca d'Italia) și unul în 2011 în care primul ministru a fost Mario Monti (fost comisar european și profesor universitar). România în schimb a avut un singur *full technocratic government*, în 2015 condus de Dacian Cioloș. Numărul de tehnocrați în România este de aproximativ 10-15% în fiecare guvern.

²¹ România are o treime de populație față de Italia.

²² În această teză *Full technocratic Government* sau tehnocrație înseamnă guvernul care are competența de a schimba statu quo-ul și este compus majoritar din membrii tehnocrați (McDonnell & Valbruzzi, 2014, p. 664), și numai acest tip de guvernare este considerat periculos pentru democrația liberală. De fapt, putem avea specialiști pe de o parte în partidele politice, iar pe de altă parte în think-tank-uri sau în calitate de consultanți sau consilieri.

Ipoteza 5 “creșterea numărului de tehnocrații” este confirmată deoarece doar în ultimii ani a apărut guvernarea de tip technocrat. Uitându-ne la profilul tehnocraților aleși în guvern, România preferă foști militari și diplomați; în schimb Italia nominalizează mai mulți economiști cu background în instituțiile internaționale.

La nivel de accountability interinstituțional am analizat cadrul instituțional (constituția și legile electorale) pentru a înțelege interacțiunea între instituțiile statului. Am demonstrat că relația între Președintele României și Prim ministru este importantă în special după anul de alegere a Președintelui României: chiar dacă Constituția României definește clar rolul Președintelui României de “arbitru”, am văzut că, în unele ocazii în care Președintele României face parte dintr-un partid diferit față de Primul ministru se creează situații tensionate între Guvern, Parlament și Administrația Prezidențială. Cele mai conflictuale relații au avut loc între Traian Băsescu și premierul Victor Ponta sau premierul Călin Popescu Tăriceanu). La fel justiția este folosită pentru a influența încrederea în lideri politici. În schimb, în Italia au fost puține conflicte dure între partidele politice și Președintele Republicii, însă puterea judecătorească a intervenit mai mult în sistemul politic, în special din 1992.

În ceea ce privește clivajele, din 1946 până în 1992 Italia avea trei clivaje principale (Centru/periferie, Capital/muncă, Biserică/Stat) și acestea erau înghețate în principal de DC și PCI. Aceste conflicte au rămas cele predominante și în anii 1992-2013, numai că s-au schimbat partidele, de fapt competiția politică a trecut de la a fi bazată pe partide politice la a fi bazată pe coaliții. Unicul clivaj care era chiar înghețat de un partid era cel Centru/Periferie datorită Lega Nord.

În România din 1989 până la 2004 cele mai importante clivaje au fost Centrul/periferie dacă avem în considerare rolul UDMR-ului, și left conservatives/right conservatives dacă avem în considerare PSDR, CDR și PNL. Din 2013 în Italia și din 2004 în România clivajele au început să fie din ce în ce mai asemănătoare. Astfel am confirmat ipoteza 6 “În ceea ce privește competiția, va fi o transformare a clivajelor politice, care duce la dispariția celor vechi și apariția unora noi”, de fapt și în Italia și în România clivajul principal acum este intern/extern adică cine este în favoarea vs cine este împotriva globalizării tehnologice actuale²³.

Există o deosebire în ceea ce privește interpretării acestui cleavage, în Italia Lega Nord reprezintă neopopulism exclusiv și e definit partid de dreapta, în schimb în România PSD în perioada în care a fost condus de Liviu Dragnea poate fi definit ca partid neopopulist exclusiv chiar dacă se caracterizează ca partid de stanga. Au apărut partide care sprijină soluții technocratice, chiar dacă în România au rezultate mai importante.

²³ Pentru mai multe informații, vezi Luigi Di Gregorio (2019).

Cred că clivajul neopopuliști vs tehnocrați nu este preocuparea noastră, ci un clivaj între partidele pluraliste vs. populiști și tehnocrați care ar putea să apară.

De la analiza empirică la o propunere de reglementare.

Am analizat legile electorale ale Italiei și României²⁴, și am observat că în 89% din cazuri italieni au votat cu o lege proporțională chiar dacă s-au schimbat pragul și premiul pentru primul partid; în România în 83% din cazuri românii au votat cu o asemenea lege electorală.

Înainte de a prezenta soluția mea pentru a salva pluralismul fără a cădea în regimuri de tip illiberal, aș vrea să susțin că nu putem combate neopopulismul prin legiile electorale (ex. Francez cu creșterea numărului de voturi în favoarea Front National chiar dacă sistemul lor a împiedicat mereu creșterea partidelor extremiste de dreapta).

Partidele politice nu mai reprezintă grupurile sociale cum se întâmpla în perioada de până în 1990, iar deși capitalul social este produs în societate, nici un partid este capabil să îl conecteze cu instituțiile politice într-un mod stabil.

În ceea ce privește revoluția tehnologică, este important să considerăm că față de anii 20, când înlărgirea sufragiului a fost acompaniată cu proiecte de educare în masă, astăzi nu sunt luate măsuri în favoarea alfabetizării digitale.

Având toate acestea în considerare, sistemul pe care îl propun este inspirat de sistemul australian, unde alegătorii își exprimă votul pentru toți candidații și voturile se transformă în obținerea unui scaun în parlament prin acest mecanism: este vorba de un sistem majoritar de tip majority, unde doar cine obține 50%+1 din voturi poate să câștige scaunul, doar că, față de sistemul francez, prin sistemul acesta se votează o singură dată și voturile sunt sumate pe baza clasamentului fiecărui alegator.

Cred că acest sistem de vot rezolvă unele probleme prezentate în teza de doctorat aduse de age of technology. În primul rând nu se crează o falsă pluralizare a leadership-ului având în vedere faptul că am arătat că liderii sunt mai puternici decât partidul. Candidații au mai multe responsabilități, la fel ca alegătorii care trebuie să claseseze toate partidele și nu un singur candidat. Candidații ar fi constrânși să propună politici orientate spre centru pentru că obiectivul lor nu va consta în a câștiga voturi ale suporterilor lor, ci acela de a nu fi plasat pe ultimul loc în buletinul de vot de către cine ar vota pentru alte partide. Cu alte cuvinte, candidatul ar trebui să încerce să ofere politici publice care unesc în loc de cele care dezbină (Lundell, 2010, p. 36) chiar dacă ar rămâne important rolul partidelor politice de a include experți în stabilirea programelor și în găsirea candidațiilor serioși.

²⁴ Pentru mai multe informații, vezi Alan Siaroff (2019).

Bibliografia esențială

- Adam, R. (2018). *Două Veacuri de Populism Românesc*. București: Humanitas.
- Almagisti, M. (2016). *Una Democrazia Possibile. Politica e Territorio nell'Italia Contemporanea*. Roma: Carocci Editore.
- Almagisti, M., & Messina, P. (2014). *Cultura Politica, Istituzioni e Matrici Storiche*. Padova: Padova University Press.
- Almagisti, M., & Zanellato, M. (2021). Culture Politiche e Territori nella Costruzione della Repubblica: i Casi del Veneto e della Toscana. In T. Forcellese, *Geografia del voto e istituzioni nella nascita dell'Italia democratica* (p. Accepted for publication). Roma: Edizioni Viella .
- Almagisti, M., Baccetti, C., & Graziano, P. (2018). *Introduzione alla Politologia Storica*. Roma: Carocci.
- Almagisti, M., Lanzalaco, L., & Verzichelli, L. (2014). *La Transizione Politica Italiana. Da Tangentopoli ad Oggi*. Roma: Carocci.
- Berg Olsen, J. K., Pedersen, S. A., & Hendricks, V. F. (2009). *A Companion to the Philosophy of Technology*. Chichester: Wiley.
- Bickerton, C., & Invernizzi Accetti, C. (2017). Populism and Technocracy. In C. R. Kaltwasser, P. A. Taggart, P. Ochoa Espejo, & P. Ostiguy, *The Oxford Handbook of Populism* (pp. 326-341). Oxford: Oxford University Press.
- Bijker, W. E. (2006). Why and How Technology Matters. In R. E. Goodin, & C. Tilly, *The Oxford Handbook of Political Analysis* (pp. 681-706). New York: Oxford University Press.
- Cabada, L., Hlousek, V., & Jurek, P. (2014). *Party Systems In Eastern Central Europe*. Lahnam, Maryland: Lexington Books.
- Carey, H. F. (2004). *Romania Since 1989. Politics, Economy and Society*. Lahnam, Mariland: Lexington Books.
- Cassels, A. (1996). *Ideology and international Relations in the Modern World*. London: Routledge.
- Di Gregorio, L. (2019). *Demopatia. Sintomi, Diagnosi e Terapie del Malessere Democratico*. Soveria Manelli: Rubettino.
- Diamanti, I., Bordignon, F., & Ceccarini, L. (2013). *Un salto nel voto*. Bari: Laterza.
- Diamanti, I., Bordignon, F., & Ceccarini, L. (2018). *Divergenze Parallele*. Bari: Laterza.
- Ellul, J. (1964). *The Technological Society*. (J. Wilkinson, Trans.) New York: Vintage Books.

- Feenberg, A. (2002). *Transforming Technology: A Critical Theory Revisited*. Oxford: Oxford University Press.
- Feenberg, A. (2003, Iunie). *Ce este filosofia tehnologiei*. Retrieved August 28, 2018, from Speech at University of Komaba: <https://polifilosofie.files.wordpress.com/2013/10/filosofia-tehnologiei.pdf>
- Feenberg, A. (2017). *Technosystem. The Social Life of Reason*. Cambridge: Harvard University Press.
- Filc, D. (2010). *The Political Right in Israel. Different Faces of Jewish Populism*. London: Routledge.
- Galimberti, U. (1999). *Psiche e técnica*. Milano: Feltrinelli.
- Graziano, P. R. (2018). *Neopopulismi. Perché sono destinati a durare*. Bologna: Il Mulino.
- Habermas, J. (1962). *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (1989 ed.). Cambridge: MIT University Press.
- Habermas, J. (2014). *Nella spirale tecnocratica*. Bari: Laterza.
- Heidegger, M. (1954). *The Question Concerning Technology*. New York: Garland Publishing.
- Hitchins, K. (2014). *A Concise History of Romania*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horkheimer, M. (1947). *Eclipse of reason* (2004 ed.). New York: Oxford University Press.
- Horkheimer, M., & W. Adorno, T. (1944). *Dialectic of Enlightenment* (2002 ed.). Stanford: Stanford University Press.
- Katz, R. S., & Crotty, W. (2006). *Handbook of Party Politics*. London: SAGE Publications.
- Lanaro, S. (1992). *Storia dell'Italia Repubblicana*. Venezia: Marsilio Editore.
- LeDuc, L., Niemi, R. G., & Norris, P. (2002). *Comparing Democracies 2*. London: Sage Publications.
- Lijphart, A. (1968). *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Linssen, R., Scheepers, P., te Grotenhuis, M., & Schmeets, H. (2017). Conventional and unconventional political participation in times of financial crisis in the Netherlands, 2002–2012. *Acta Politica*, 283-304.
- Lipset, S. M., & Rokkan, S. (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: Free Press.
- Lundell, K. (2010). *The Origin of Electoral Systems in the Post-war Era. A Worldwide Approach*. New York: Routledge.
- Marcuse, H. (1964). *One-dimensional man* (2007 ed.). New York: Routledge.

- Mcdonnell, D., & Valbruzzi, M. (2014). Defining and Classifying Technocrat-led and Technocratic Governments. *European Journal of Political Research*, 654-671.
- Miroiu, M. (1999). *Societatea Retro*. București: Editura Trei.
- Miroiu, M. (2012). *Ideologii politice: o perspectiva etica*. Bucuresti: Polirom.
- Montanelli, I., & Cervi, M. (2006a). *Storia d'Italia. 1943-1948*. Milano: RCS Libri.
- Montanelli, I., & Cervi, M. (2006b). *Storia d'Italia. 1948-1965*. Milano: RCS Libri.
- Montanelli, I., & Cervi, M. (2006c). *Storia d'Italia. Volume 1965-1993 (2006 ed.)*. Milano: RCS Libri.
- Morlino, L. (2012). *Democrazia e Mutamenti. Attori, Processi, Strutture (2014 ed.)*. Roma: Luiss University Press.
- Morlino, L., & Raniolo, F. (2017). *Come la Crisi Economica Cambia la Democrazia*. Bologna: Il Mulino.
- Mudde, C., & Rovira Kaltwasser, C. (2013). Exclusionary vs. Inclusionary Populism: Comparing Contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 147-174.
- Oreskes, N., & krige, J. (2014). *Science and Technology in the Global Cold War*. Cambridge: The MIT Press.
- Pasti, V. (2006). *Noul Capitalism Romanesc*. Iasi: Polirom.
- Pasti, V., Miroiu, M., & Codiță, C. (1997). *România, Starea de Fapt*. Bucuresti: Nemira.
- Powell, B. G. (1982). *Contemporary Democracies. Participation, Stability, and Violence*. Cambridge: Harvard University Press.
- Rokkan, S. (1970). *Citizens, Elections, Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. New York: David McKay.
- Schechter, D. (2010). *The Critique of Instrumental Reason from Weber to Habermas*. New York: Continuum Publishing.
- Schedler, A., Diamond, L., & Plattner, M. F. (1999). *The Self-Restraining State. Power and Accountability in New Democracies*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Severino, E. (1993). *Il Declino del Capitalismo*. Milano: Rizzoli.
- Severino, E. (2002). *Téchne. Le Radici della Violenza*. Milano: RCS Libri.
- Severino, E. (2012). *Capitalismo senza futuro*. Torino: Rizzoli Libri.
- Severino, E. (2017). *Il Tramonto della Politica*. Milano: Rizzoli Libri.
- Siaroff, A. (2019). *Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945*. London & New York: Routledge.

Varsori, A. (2015). *Storia Internazionale. Dal 1919 a Oggi*. Bologna: Il Mulino.

Winner, L. (1977). *Autonomous Technology. Technics-out-of-control as a Theme in Political Thought*.
Cambridge: MIT Press.

Zanellato, M. (2017). Book Review: Capitalism Without Future. *The Romanian Journal of Society and Politics*, 91-95.